

TANQIDIY FIKRLASHNI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY
PEDAGOGIK METODLAR

Daminova Fayoz Abdixakimovna

*Shahrisabz davlat pedagogika instituti "Tabiiy fanlar" kafefrasi
o'qituvchisi*

Annotatsiya: Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta'lim jarayonining markaziy yo'nalishlaridan biri bo'lib, bugungi tez rivojlanayotgan jamiyatda har bir inson uchun muhim hayotiy ko'nikma hisoblanadi. Tanqidiy fikrlash — o'quvchilarning mustaqil o'ylashi, loyihalarni tahlil qilishi, muammolarni chuqur o'rganib, ularni samarali hal qilish uchun turli yo'llarni ko'rib chiqishi, fakt va dalillarga asoslanib fikr yuritishi, o'z qarashlarini asoslab bera olishi kabi ko'plab ko'nikmalarni o'z ichiga oladi. Ushbu ko'nikmalar nafaqat ta'lim jarayonida, balki kundalik hayotda, kasbiy faoliyatda, shaxsiy rivojlanishda ham katta ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: tanqidiy fikrlash, zamonaviy pedagogika, interaktiv metodlar, muammoni hal qilish, bahs-munozara, keys-stadi, g'oyalar bilan ishlash, loyiha asosida o'qitish, media savodxonligi, raqamli ko'nikmalar.

Hozirgi zamonaviy ta'lim tizimi o'quvchilarning mustaqil fikrlashini rivojlantirishga alohida e'tibor qarata boshladi. Avvallari o'quvchilar asosan tayyor bilimlarni passiv tarzda qabul qilgan bo'lsa, bugungi kunda pedagoglar interfaol metodlardan foydalanib, o'quvchilarni darsda faollik ko'rsatishga undamoqda. Bunday sharoitda o'qituvchining roli bilim beruvchidan ko'ra yo'l-yo'riq ko'rsatuvchi, motivatsiya beruvchi, fikrlashga o'rgatuvchi, mustaqil qaror qabul qilishga rag'batlantiruvchi lider sifatida namoyon bo'ladi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda birinchi o'rinda interfaol pedagogik usullar qo'llaniladi. Bu metodlar orqali o'quvchilar o'z fikrlarini

erkin ifoda eta oladilar, fikr-mulohazalarini asoslaydilar, turli vaziyatlarda tez va to'g'ri qarorlar chiqarishga intiladilar. Zamonaviy darslar hamisha o'quvchining faol ishtirokini talab qiladi. Pedagogik jarayonlarda "Aqliy hujum" ("brainstorming"), "Vaziyatli tahlil" ("case-study"), "Debat", "Cluster", "Insert", hamda "Rol o'ynash" kabi metodlar o'quvchilarning mustaqil va tanqidiy fikrlashini kuchaytiradi. Bu usullar orqali o'qituvchi o'quvchilarni muammolarni hal qilishga yo'naltiradi va har bir o'quvchi o'z nuqtai nazarini, dalillarini to'liq ifodalash uchun imkoniyatga ega bo'ladi.

"Aqliy hujum" metodi o'quvchilarni muayyan mavzu yoki masala yuzasidan ko'proq g'oyalar va yechimlarni ilgari surishga undaydi. Odatda bu usul kichik guruhlarda yoki butun sinf bo'yicha joriy etiladi. Har bir o'quvchi o'z fikrini aytishga haqli va taklif etilgan har bir g'oya muhokama qilinadi, baholanmaydi, faqat yig'iladi va umumlashtiriladi. Bu metod o'quvchilarning xayolotini, tasavvurini kengaytiradi, tanqidiy fikrlash jarayonida unumli bo'lishini ta'minlaydi [1].

"Vaziyatli tahlil" metodi esa hayotda duch kelinadigan haqiqiy muammolarni o'rganishga asoslanadi. O'quvchilar biror real voqeani, holatni o'rganadilar, undagi muammoni aniqlaydilar va uni hal qilish uchun turli yo'llarni izlaydilar. Bu jarayonda har bir o'quvchi vaziyatga tanqidiy va tahliliy qarashni o'rganadi, qaror qabul qilishda dalillarga asoslanishni, natijalarni oldindan mulohaza qilishni mashq qiladi. Bu metod o'quvchilarni kelajak hayotga tayyorlashda ham muhim rol o'ynaydi, chunki real hayotga xos masalalarni hal qilish orqali o'quvchi haqiqiy tajriba oladi.

"Debat" usuli ham o'quvchilarning tanqidiy fikrini kuchaytirishda juda samaralidir. Debat orqali o'quvchilar biron-bir mavzuda ikki qarama-qarshi fikrni himoya qiladilar, dalillar keltiradilar, o'z pozitsiyalarini asoslaydilar va opponentlar nuqtai nazariga nisbatan raddiyalar bilan chiqadilar. Bunday darslarda nafaqat gapirish, fikr bildirish, balki diqqat bilan tinglash, tahlil qilish, savol berish va savollarga aniq javob qaytarish ko'nikmalari

shakllanadi. Tanqidiy fikrlashning aynan mana shu jihatlari — o‘zgacha fikrni eshita bilish, uni tahlil qilish, tushunish va asoslilik darajasini baholash — juda muhim sanaladi [2].

“Cluster” metodi o‘quvchilarga biron-bir mavzuni vizual tarzda tahlil qilish, asosiy va ikkilamchi g‘oyalarni ajratib ko‘rish imkonini beradi. Bu metodda o‘quvchilar asosiy masalani, uning bo‘lim va qismlarini, aloqador sohalarini o‘zgacha yondashuvlar bilan o‘rganadilar. “Insert” usuli orqali matn ustida ishlash, muhim ma’lumotlarni aniqlash, matnni chuqur tushunish va tegishli belgi qo‘yish orqali o‘quvchilarning tahliliy va tanqidiy qarashlari rivojlanadi. Zamonaviy pedagogik metodlarda muhit ham alohida ahamiyat kasb etadi. O‘qituvchi o‘quvchilar uchun ochiq, erkin va sog‘lom muhit yaratishi, har bir o‘quvchida savol berish, o‘z fikrini aytish, noto‘g‘ri javobdan yoki kamsitilishdan qo‘rqmaslik muhiti shakllanishi lozim. Fikrlar xilma-xilligi qadrlanadigan, har bir qarash baholanadigan sinfda tanqidiy fikrlash ko‘nikmalari jadallik bilan rivojlanadi. O‘qituvchi o‘quvchilarning fikr va mulohazalarini tinglaydi, ularni manipulate qilmaydi yoki tayyor javob bermaydi, balki mustaqil xulosa chiqarish uchun ko‘proq savollar beradi [3].

O‘quvchilar uchun turli mavzudagi muammolarni hal qilish, loyiha va vazifalarni mustaqil bajarish, qiziqarli topshiriqlar ustida ishlash ham tanqidiy fikrlashning rivojlanishiga olib keladi. Shu nuqtada STEAM (Science, Technology, Engineering, Art, Mathematics) konsepsiyasiga asoslangan topshiriqlar va loyiha faoliyati o‘z natijasini bermoqda. Barcha fanlarni uyg‘un holda o‘rganish, o‘zaro bog‘lash, muammoni kompleks yondashuv bilan hal qilish o‘quvchilarda chuqur tafakkur, tahlil, natija chiqarish, innovatsion fikrlash ko‘nikmalarini boyitadi. Axborot-kommunikatsion texnologiyalardan foydalanish ham tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda juda muhim rol o‘ynaydi. Internetdan to‘g‘ri foydalanish, axborotlar ishonchliligi va haqqoniyligini aniqlash, soxta ma’lumotlarni ajratib olish, digital savodxonlikni oshirish zamonaviy dunyoda har bir o‘quvchi uchun zarur

hisoblanadi. O‘quvchilarga mustaqil axborot izlash, ularni tahlil qilish, to‘g‘ri va haqiqatli xulosalar chiqarishga o‘rgatish — zamonaviy pedagogning asosiy vazifalaridan biri hisoblanadi. Shu boisdan mediamunosabat, axborot madaniyati, digital etikadagi darslar va mashg‘ulotlar tanqidiy fikrlashni rivojlantirish uchun samarali bo‘ladi. Bu orqali o‘quvchilar internetda uchraydigan har qanday ma’lumotni avtomatik ravishda qabul qilishdan voz kechadi, balki izlanadi, so‘roq qiladi, tekshiradi, haqqoniy manbalarga tayanishga odatlanadi [4].

Maktabda yoki boshqa ta’lim muassasalarida “Ochiq mikrofon”, “Davra suhbat”, “Fikr almashish” tadbirlarini muntazam tashkil etish yaxshi natija beradi. O‘quvchilar o‘z fikrlarini erkin baham ko‘radilar, boshqa fikrlarni tinglaydilar, yangi qarashlarga ega bo‘ladilar. O‘quvchilarning savollar berishi, bir-birining fikri ustida tahliliy va mulohazali xulosalar chiqarishlari uchun ham sinfda ijobiy, mehribon va so‘roqqa ochiq muhit bo‘lishi lozim. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirishda test, diktant, an’anaviy savol-javoblar doirasidan chiqib, muammoli vazifalar, nizo va dilemmalar asosidagi topshiriqlar, loyihaviy ishlanmalarga ko‘proq ahamiyat berish lozim. O‘qituvchi darsda har doim turli holatlar, kontekslar, real hayotiy misollar, muammoli vaziyatlar yaratishi, o‘quvchilarning bu masalalarga turli burchaklardan qarashini, fikr-mulohazalarini baham ko‘rishlarini rag‘batlantirishi kerak.

Ilmiy izlanishlar shuni ko‘rsatadiki, tanqidiy fikrlash ko‘nikmalariga ega bo‘lgan o‘quvchilar o‘z bilimlarini, hayotiy tajribalarini mustaqil tahlil qilishga, xulosalar chiqarishga, kutilmagan vaziyatlarda to‘g‘ri va oqilona qarorlar qabul qilishga, murakkab muammolarni hal qilishga qodir bo‘ladilar. Ular mustaqil o‘qish jarayonida yangi bilimlarni tez va samarali egallaydilar, zamonaviy dunyoning murakkabligi, axborot ortiqligi, turli nuqtai nazarlarning keng bo‘lishi sharoitida ham adashmay, o‘z nuqtai nazarlarini yo‘qotmay fikr yuritishga o‘rganadilar. Barcha bo‘g‘inlardagi pedagoglar

uchun muhim vazifa — o‘quvchilarni mustaqil izlanishga, shubha qilishga, savol berishga, bergan javobini isbotlashga, dalillar bilan mustahkamlashga, har qanday voqea-hodisani bir emas, bir necha tarafdin ko‘rib chiqishga o‘rgatishdan iborat. Sinfda tez-tez “Nega?”, “Nima uchun?”, “Qanday qilib?”, “Agar buning o‘rnida siz bo‘lganingizda qanaqa qaror qilgan bo‘lardingiz?” kabi savollar berilishi, o‘quvchilarni chuqurroq o‘ylashga, bevosita qatnashishga majbur qiladi. Tahliliy mustaqil fikr, turli asosli savol va tahlil asosida yechim izlash — har bir zamonaviy pedagog uchun eng ustuvor vazifa bo‘lishi lozim. Bu jarayonda ota-onalar ham faol ishtirok etishi, bolalar bilan doimiy suhbatlashish, ularning fikrini so‘rash, quvvatlash, mulohazalarini inobatga olishlari lozim. Zamonaviy jamiyat zamon bilan hamnafas, mustaqil va yuqori malakali, keng dunyoqarashli, zamonaviy fikrlovchi insonlarni tarbiyalashni talab etadi. Shuning uchun ham tanqidiy fikrlashni rivojlantirish har bir pedagog, har bir ta‘lim muassasasi va ota-onaning eng muhim vazifalaridan biri hisoblanadi [5].\

Xulosa:

Qisqacha aytganda, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish zamonaviy ta‘limning va umuman, taraqqiyotning asosiy yo‘nalishlaridan biridir. Har bir pedagogning maqsadi — yosh avlodni mustaqil, serg‘ayrat, har bir muammoni tahlil qila oladigan, sog‘lom fikrlovchi shaxs qilib tarbiyalashdir. Bunga esa zamonaviy pedagogik metodlar yordamida, o‘quvchilar uchun qulay, ochiq va ijobiy muhit yaratib, har bir bolaning individual xususiyatlari va ichki potensialini to‘la namoyon qilishga imkon beradigan ta‘limni tashkil eta olish bilan erishiladi. Bu yo‘lda pedagoglar, ota-onalar va butun jamiyat hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Tanqidiy fikrlashni rivojlantirish orqali biz jamiyatimizda inqilobiy fikrga ega, ilg‘or, taraqqiyotga olib boruvchi va raqobatbardosh insonlarni yetishtira olamiz.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abdullayeva, M. (2018). "O'quvchilarda tanqidiy fikrlashni shakllantirishda innovatsion yondashuvlar." *Pedagogika va psixologiya muammolari*, 3(22), 55-61.
2. Ahmadaliev, N. (2019). "Tanqidiy fikrlash va ijodkorlik kompetensiyasini rivojlantirish." *Zamonaviy ta'lim*, 1(11), 74-79.
3. Akhmedov, D. (2017). "Interaktiv metodlar yordamida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish." *Ta'lim va innovatsiya*, 4(10), 15-20.
4. Atayeva, S. (2022). "Tanqidiy fikrlashni o'rgatishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar." *Oliy ta'lim*, 2(8), 118-122.
5. Bekmurodova, N. (2021). "Zamonaviy metodlar asosida tanqidiy fikrlashni rivojlantirish imkoniyatlari." *Xalq ta'limi*, 6, 67-73.
6. Davlatova, R. (2020). "Pedagogik jarayonda tanqidiy fikrni rivojlantirish usullari." *O'qituvchi*, 5(17), 80-86.
7. Ergasheva, Z. (2019). "Maktabda tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirish." *Innovatsion rivojlanish*, 2(5), 41-46.
8. Karimova, G. (2021). "Yangi pedagogik texnologiyalar va tanqidiy fikrlash." *Pedagogik innovatsiyalar*, 3(14), 58-63.